

TÄNK PÅ VILODAGEN

Till de levnadsregler som äldre generationer fick inpräntade hörde tredje budet: "Tänk på vilodagen så att du helgar den". Också i hem med obetydlig religiös prägel har söndagen omgärdats med normer för vad som fick göras och vad som var förbjudet som i mycket går tillbaka på vilodagsbudet. Såväl i lagstiftning som i det gruppmissiga och individuella beteendet har vilodagsbeteendet undergått stora förändringar under de senaste årtiondena. Det är av största vikt att få dokumenterat hur söndagen tillbringades av olika generationer så långt tillbaka minneskunskapen idag når och fram till nutiden.

I denna frågelista ber vi er ta ert barndomshem som utgångspunkt och berätta vad vilodagen innebar i er familj.

Börja ert svar med att skriva ert 1) namn, 2) födelseår, 3) födelseort, 4) ort som skildringen avser, 5) tid som skildringen avser, 6) faderns yrke, 7) moderns yrke, 8) antal hemmavarande syskon och deras ålder under den tid skildringen avser, 9) andra släktingar som bodde i hemmet, 10) tjänstefolk som hörde till hushållet.

Inläring av vilodagsbudet

Kan ni kortfattat karakterisera ert barndomshem med tanke på föräldrarnas religiösa inställning och religionens roll i er uppfostran. Vilket kyrkosamfund tillhörde föräldrarna. Bad ni aftonbön. Lästes bordsbön regelbundet.

Vilodagsbudet inpräntades både som regel och genom praktiska bud och förbud. Kan ni erinra er hur ni tidigast själv fick lära er dess innebörd. Var det genom förmaningar av föräldrarna, far- och morföräldrar, barnpiga eller annat tjänstefolk; i samband med inlärandet av katekesen i småskolan, i söndagsskolan, vid konfirmationsundervisningen. Inpräntades budet vid husförhör, i prästens predikningar. Berätta gärna någon episod som inträffade i samband med att ni lärde er budets innebörd.

LÖRDAGEN

Arbetsveckans slut och vilodagens ingång

När slutade arbetsveckan för männen i familjen. Om kvinnorna yrkesarbetade, när slutade i så fall deras arbete.

När gjordes veckostädningen. Hur mycket städades. Skurades golven. Skrakades mattorna. Sandade man golven. Beströddes de med hackat granris. Vilka brukade delta i det arbetet. Pryddes hemmet särskilt på lördagen. Satte man in blommor. Berätta om vilka slags blommor som togs in och varifrån de hämtades. Krattades gårdsplanen särskilt denna dag. Trädgårdsgångarna? Klippes gräsmattan. Vilka andra trädgårdsarbeten gjorde man för att ha fint till söndagen. Brukade någon i familjen göra i ordning gravstället på kyrkogården och sätta dit blommor.

Var den personliga hygienens särskilt grundlig före söndagen. Badade barnen - de vuxna. Badade man hemma och i så fall hur. I offentlig badinrättning. Utomhusbad. Tvättades håret. Både män och kvinnor. Bytte man underkläder.

När ansågs vilodagen börja. Tog man rättelse av solens nedgång, av klockslag, av helgmålsringningen i kyrkan. Tog männen av mössan när de hörde helgmålsringningen. Neg kvinnorna. Lästes någon viss bön därvid. Förekom någon andakt i samband med helgens ingång i hemmet. Vem ledde i så fall den och vilka deltog. Vad läste man man? Håller ni fortfarande sådan andakt i ert hem. Lyssnar ni till radions helgmålsringning. Om inte andakt förekommer, när slutade ni därmed. Brukar någon i familjen besöka helgmålsbönen i kyrkan.

Skulle utomhusarbetet vara klart tills vilodagen började på lördag kväll. Även inomhusarbetet. Vilka sysslor kunde man förrätta efter vilodagens början på lördagen som ej fick förekomma under söndagen.

Vilka nöjen förekom i er uppväktort under lördagarna. (Besvara detta med hjälp av frågorna under avsnittet Rekreation, lekar och nöjen för söndagen).

SÖNDAGEN

Klädsel

Markerade man söndagen genom att ta på sig bättre kläder. Beskriv de plagg som bars i ert hem av far, mor och barnen. Bars dessa plagg hela dagen. När tog man på dem. Var det på lördagskvällen eller först på söndagsmorgonen. I vilken utsträckning skiljer ni nu på vardags- och söndagsklädsel. Fanns det föreskrifter om att man inte fick prova

nya plagg en söndag. Har ni hört motsatsen, att det var turligt att bära nya plagg en söndag, i synnerhet i kyrkan.

Kyrkogång

Var kyrkogång regel i ert hem eller turades man om. Gick man och hustru lika ofta i kyrkan. Hur tog man sig till kyrkan från ert hem; till fots, i vagn, i bil. Brukade männen - kvinnorna - ungdomen stanna på kyrkbacken efter gudstjänsten för att prata med vänner och bekanta. Har ni varit med om eller hört talas om söndagshandel utanför kyrkan. Utfrågades de unga vid hemkomsten om "ingångsordet", predikan, psalmerna.

Förekom enskild andakt i hemmet för dem som inte gick till kyrkan. När hölls denna. Lästes predikan i postilla. Vem ledde andakten och vilka hushållsmedlemmar var närvarande. Förekom enskild skriftläsning. Ur vilka böcker. Lyssnade man till radioandakten. Vilka var det i så fall som gjorde det och omkring vilka år var detta. Följer någon i familjen idag radiogudstjänsten eller utsändningen i TV.

Bjudningar

Var seden att bjuda på kyrkkaffe vanlig i ert hem. Måste man ha varit i kyrkan för att kunna göra inbjudan. När bjöd man i så fall gästerna. Var det i förväg eller på kyrkbacken efter gudstjänsten. Kunde kyrkkaffet gå på tur inom bekantskapskretsen. Hur pass regelbundet i så fall. Ägde kyrkkaffet rum genast efter gudstjänsten eller längre fram under dagen. Hur länge pågick en sådan bjudning som regel. Var det lika vanligt att såväl herrar som damer deltog. Även barnen. Deltog församlingens präst. Berätta om vilken förtäring som bjöds.

I vilken utsträckning bjöd man släkt och vänner på middag. Vid vilken tid på dagen. Avlade man formella visiter hos grannar, vänner eller yrkeskollegor på söndagarna. Följde hela familjen då med. Gick man och hälsade på bekanta och grannar under söndagarna, på mer informella besök. Var det endast de gifta som ägnade sig åt sådant umgänge. Bjöds det någon förtäring därvid.

Rekreation, lekar och nöjen

Sov man längre på söndagsmorgonen än andra dagar. Vilade man middag. Gick man till sängs tidigare eller senare.

Fick barnen leka som vanligt på söndagen. Skulle de hålla sig lugna och undvika stöjiga lekar. Nämn några av de lekar som då förekom. Fanns det lekar som var förbjudna den dagen. Utomhuslekar och inomhuslekar. Hur motiverades i så fall detta. Fick barnen hälsa på sina lekkamrater.

Vilka inomhusförströelser kunde de vuxna ägna sig åt. Läsning. Kortspel. Patience.

Gick familjen ut på söndagspromenad. Vart ställdes den. Företog man någon utflykt till skogen, havet eller annan mer avlägsen plats. Vinter - sommar. Hur for man dit. Gjorde man cykelutflykter. Blott ungdomar. Färder med häst och vagn. Skridskoåkning, skidutfärder. Bilturer. Begav man sig ut på svampplockning, bärplockning under vår- och höstmånaderna. Har ni stött på uttryckliga förbud mot att plocka vissa bär såsom smultron och andra. Brukade familjen delta i en och samma sysselsättning eller splittrades den under söndagen.

Vilka sportevenemang fanns på orten under söndagarna. Var det någon i familjen som brukade besöka något av dessa; som själv idrottade. Ägnade man i så fall också andra av veckans dagar åt idrott, antingen som aktiv eller som åskådare. Förekom skyttetävlingar. Vilken attityd hade man i er familj till att använda söndagen till idrottsutövande och till att besöka tävlingar under söndagen. Kan ni erinra er några episoder som visar på motsättning i denna frågan, antingen inom familjen eller mellan någon familjemedlem och utomstående.

Vilka dansnöjen förekom på er uppväxtort under söndagarna. Folkets park. Dansbanor. Fester i nykterhetsloger etc. Hur gammal måste man vara innan man fick besöka danstillställningar. Gick även vuxna och gifta dit för att dansa. När på kvällen började dansen och hur länge pågick den. Vilken uppfattning hade man i ert hem om dans på söndagskvällen. Blev ni själv eller någon i vänkretsen förbjuden att besöka platsen. Anordnade ungdomen "sammanskotts-fester" och andra privata tillställningar på söndagarna.

Inom vilka föreningar på orten ordnades sammankomster på söndagarna. Exempelvis föreläsningsförening, fackförening, arbetarkommun. Var någon i familjen aktivt engagerad i sådant föreningsliv. Hur såg man på deltagande i ortens föreningsliv i ert hem.

Gick man på bio. Matiné eller kvällsföreställning. Gjorde man teaterbesök. Restaurangbesök.

Söndagsarbete

Vilka vardagliga arbeten kunde man utföra på söndagen i ert hem. Vattenbärning, vedhuggning och vedhämtning, matlagning, djurens skötsel etc. Vilodagsbudet iaktogs med olika stränghet olika tider på dagen. Kan ni själv gradera dagen i detta avseende. Hur strängt höll man på förbuden under morgonen, förmiddagen, gudstjänsttid, eftermiddagen, kvällen. När ansågs vilodagen sluta.

Förekom det att man arbetade på åker och äng. Blott under skördetiden. Medförde traktorerna i lantbruket någon förändring i inställningen till söndagsarbete. Skördetröskorna.

Var det brukligt att jaga under söndagen. Att fiska. Vilken skillnad var det på nöjes- och yrkesfiske härvidlag.

Förekom det att ni arbetade i trädgården. I så fall med vilka sysslor. Kunde man räfsa löv och bränna dem på söndagen. Var det skillnad på vilka arbeten man fick utföra i trädgården i staden och motsvarande vid sommarstugan. Kolonistugan.

Hur tillämpades vilodagsbudet ifråga om handel och varubyte.

Förekom det att man tvättade på söndagen. Lade i blöt. Hängde tvätt. Gjordes undantag för barntvätt. Bakning. Förändrades arbetsfördelningen inom hemmet under söndagen så att barnen hjälpte mer till i hushållsgöromålen än eljest. Kunde de manliga medlemmarna av familjen då hjälpa till inomhus. Kvinnorna motsvarande utomhus. Fick kvinnorna lov att sticka, sy, brodera, virka eller utföra andra handarbeten. Vävning. Spinning. Vilka inomhusarbeten var tillåtna för männen. Fick man klippa naglarna, håret.

Vilka uttryckliga förbud fanns emot arbete eller göromål på söndagen. Fanns det talesätt om söndagsarbete som "Söndagsarbete är det otur med". Har ni hört berättelser om vad som kunde hända med den som bröt mot vilodagsbudet. Vilka ansåg man vara de värsta formerna av helgdagsbrott. Har ni något minne av när någon satte sig över ett eventuellt förbud mot söndagsarbete och vilken reaktion det utlöste.

Minns ni när upplösningen av vilodagsbudet började på orten. Vilka var först med att bryta mot budet. I vilken form skedde detta. Hur kommenterade man dessa söndagsarbeten i ert hem.

Mat

Vid vilka tider åt man på söndagen. Avvek de från vad som var vanligt till vardags.

Förberedde man matlagningen före söndagen eller skedde denna i lika stor omfattning som om vardagarna. Lade man ned mer arbete på söndagsmåltiderna än övriga dagar. Endast middagen. Vilka speciella rätter hörde söndagen till i ert hem. Efterrätter. Åt man skalad potatis endast på söndagen.

Var satt man vid söndagens måltider. Skiljde sig dukningen från veckans andra dagar. Hade man vit duk på bordet, annat porslin, andra bestick, servietter m.m. Fanns blommor på bordet.

Var man mer noga med bordsskicket under söndagen. Skulle barnen vara tvättade och kammade till middagen. Lästes andra bordsböner.

Kan ni ge exempel på några normala söndagsmiddagar och berätta vad ni åt, om förrätt, huvudrätt, efterrätt och dryck. Skillnad på barn och vuxna, i fråga om mat och dryck.

Berätta på motsvarande sätt om dagens övriga måltider.

Vilodagen i dag

Kan ni berätta vad ni upplever som de största förändringarna med avseende på hur söndagen firas idag och under er uppväxttid. Har helgdagsstädning och pyntning av bostaden flyttats till fredagen. Har ni upphört att räkna vilodagen från och med lördag afton. Är besöken hos vänner och grannar vanligare eller mer sällsynta nu. Barnens lekar nu jämförda med förr. Hur har inställningen till dans och andra offentliga nöjen förändrats. Vad betraktar ni idag som typisk söndagsmat. Vilka förbud håller ni fortfarande på beträffande vilodagen. Är det numera vanligt att ni utför utomhus- och inomhusarbeten som förr var otänkbara. Vad anser ni om öppethållande i affärer på söndagar (tidigare hade ju vissa mjölkaffärer t.ex. söndagsöppet).